OLIY TA'LIM JARAYONIDA DIZAYN TAFAKKURI METODLARI ASOSIDA TALABALARNING IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Iqtisodiyot va Pedagogika
Universiteti Samarqand
kampusi, 1-kurs magistranti:
Amonkulova Maftuna Akmaljonova

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda dizayn tafakkuri metodlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Dizayn tafakkurining nazariy asoslari, asosiy bosqichlari va ta'lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari tahlil qilingan. Talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda empatiya, muammoni aniqlash, g'oyalar yaratish, prototiplash va sinovdan o'tkazish bosqichlarining ahamiyati asoslab berilgan. Dizayn tafakkuri metodlarini qo'llash orqali talabalarda mustaqil fikrlash, nostandart yondashuv, muammolarga innovatsion yechim topish, ijodiy tashabbuskorlik va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, oliy ta'limda dizayn tafakkuriga asoslangan ta'lim muhitini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan konseptual yondashuv taklif etilgan.

Kalit so'zlar: dizayn tafakkuri, ijodiy fikrlash, kreativlik, oliy ta'lim, kreativ kompetentlik, innovatsion ta'lim, muammoli ta'lim, prototiplash, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiya.

Abstract

This article examines the pedagogical opportunities of using design thinking methods to develop students' creative thinking in higher education. The theoretical foundations, main stages, and educational integration of design thinking are analyzed. Particular attention is given to empathy, problem definition, ideation,

prototyping, and testing as essential stages in developing students' creative abilities. The article highlights the potential of design thinking methods to foster independent thinking, originality, innovative problem-solving, creative initiative, and collaborative skills. A conceptual pedagogical approach to integrating design thinking into higher education is also proposed.

Keywords: design thinking, creative thinking, creativity, higher education, creative competence, innovative education, problem-based learning, prototyping, independent thinking, pedagogical technology.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda oliy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy salohiyatga ega va innovatsion faoliyatni amalga oshira oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Zamonaviy mehnat bozori mutaxassislardan nafaqat nazariy bilim va kasbiy ko'nikmalarni, balki murakkab muammolarni tahlil qilish, nostandart yechimlar ishlab chiqish, yangi g'oyalarni ilgari surish hamda ularni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini ham talab etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish oliy ta'lim jarayonining ustuvor pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijodiy fikrlash shaxsning mavjud bilim va tajribalar asosida yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishi, muammolarga turli nuqtayi nazardan qarashi va original yechimlar taklif eta olishida namoyon bo'ladi.

An'anaviy ta'lim jarayonida ayrim hollarda bilimlarni o'zlashtirish va qayta takrorlashga ustuvor ahamiyat berilishi talabalarning mustaqil izlanishi, erkin fikrlashi va ijodiy tashabbuslarini yetarli darajada namoyon etishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli ta'lim jarayoniga talabalarni faol izlanishga, tajriba o'tkazishga, muammolarni mustaqil aniqlashga va yangi g'oyalar yaratishga undaydigan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish zarurati yuzaga kelmoqda.

Ana shunday yondashuvlardan biri dizayn tafakkuridir. Dizayn tafakkuri inson ehtiyojlariga yo‘naltirilgan, muammolarni chuqur anglash, ijodiy g‘oyalar ishlab chiqish, ularni amaliy shaklda sinab ko‘rish va takomillashtirishga asoslangan innovatsion yondashuv hisoblanadi.

Mazkur yondashuvning oliy ta’lim jarayonida qo‘llanilishi talabalarning faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi bilan cheklanib qolmasdan, balki mustaqil izlanishi, o‘z g‘oyalarini ishlab chiqishi va ularni amaliyotda sinab ko‘rishiga imkon yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim jarayonida dizayn tafakkuri metodlaridan foydalanish orqali talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari va metodik asoslarini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

Ijodiy fikrlashning nazariy va pedagogik asoslarini o‘rganish.

Dizayn tafakkurining mazmuni va metodologik xususiyatlarini tahlil qilish.

Dizayn tafakkuri metodlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash.

Dizayn tafakkuri bosqichlari bilan ijodiy fikrlash tarkibiy qismlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslash.

Oliy ta’lim jarayonida mazkur metodlarni qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini ijodiy fikrlash, innovatsion ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va muammoli ta’limga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

Ilmiy-nazariy tahlil asosida dizayn tafakkurining asosiy bosqichlari va ularning talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari o‘rganildi.

Dizayn tafakkurining quyidagi beshta asosiy bosqichi tadqiqotning metodik asosi sifatida qaraldi:

Empatiya – inson ehtiyojlari va mavjud muammolarni anglash.

Muammoni aniqlash – muammoning mohiyatini belgilash va aniq ifodalash.

G‘oyalar yaratish – muammoga nisbatan turli ijodiy yechimlarni ishlab chiqish.

Prototiplash – tanlangan g‘oyaning dastlabki namunasini yaratish.

Sinovdan o‘tkazish – ishlab chiqilgan yechimni baholash va takomillashtirish.

Mazkur bosqichlar qat’iy va o‘zgarmas ketma-ketlikni anglatmaydi. Amaliy faoliyat davomida olingan natijalar va fikr-mulohazalar asosida avvalgi bosqichlarga qaytish, g‘oyalarni qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Dizayn tafakkurining pedagogik mohiyati

Dizayn tafakkuri ta’lim jarayonida talabalarni muammolarni mustaqil aniqlash, turli g‘oyalarni ishlab chiqish, ularni amaliyotda sinab ko‘rish va natijalarni takomillashtirishga yo‘naltiruvchi metodologik yondashuv hisoblanadi.

Prototiplash ishlab chiqilgan g‘oyaning dastlabki modelini yaratish jarayonidir. Talabalar o‘z g‘oyalarini chizma, maket, taqdimot, loyiha yoki raqamli mahsulot ko‘rinishida ifodalashlari mumkin. Bu esa nazariy bilimlarning amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashuvini ta’minlaydi.

Dizayn tafakkuri bosqichlarining ijodiy fikrlash bilan bog‘liqligi

Dizayn tafakkurining har bir bosqichi talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatining muayyan jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Dizayn tafakkuri bosqichi	Rivojlantiriladigan fikrlash xususiyati	Kutiladigan natija
Empatiya	Muammoga sezgirlik	Ehtiyoj va muammolarni anglash
Muammoni aniqlash	Tahliliy va moslashuvchan fikrlash	Muammoni aniq ifodalash
G‘oyalar yaratish	Ravonlik va originallik	Yangi g‘oyalar ishlab chiqish

Dizayn tafakkuri bosqichi	Rivojlantiriladigan fikrlash xususiyati	Kutiladigan natija
Prototiplash	Amaliy va ijodiy fikrlash	G‘oyani amaliy modelga aylantirish
Sinovdan o‘tkazish	Refleksiv va tanqidiy fikrlash	Yechimni baholash va takomillashtirish

Jadval tahlilidan ko‘rinadiki, dizayn tafakkuri bosqichlari talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini izchil rivojlantirish uchun o‘zaro bog‘liq imkoniyatlarni yaratadi. Bunda har bir bosqich muayyan fikrlash faoliyatini faollashtiradi va umumiy ijodiy jarayonning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

o‘quv mashg‘ulotlariga hayotiy va kasbiy muammolarni integratsiyalash;

individual va jamoaviy ijodiy faoliyatni uyg‘unlashtirish;

talabalarga g‘oyalarni erkin ifodalash va tajriba o‘tkazish imkoniyatini berish;

raqamli texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanish;

ijodiy faoliyat natijalarini muntazam tahlil qilish va baholash;

talabalarning mustaqil loyihalari va innovatsion tashabbuslarini rag‘batlantirish.

Ushbu shart-sharoitlarning ta’minlanishi dizayn tafakkuri metodlarini ta’lim jarayoniga samarali integratsiyalash imkonini beradi.

Oliy ta’lim jarayonida talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda dizayn tafakkuri metodlaridan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy tashabbuskorligi, innovatsion yondashuvi va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

Tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, dizayn tafakkuri talabalarning ijodiy fikrlash faoliyatini tashkil etish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi inson ehtiyojlariga yo‘naltirilgan, muammoli va amaliy yondashuv hisoblanadi.

Ikkinchidan, empatiya, muammoni aniqlash, g‘oyalar yaratish, prototiplash va sinovdan o‘tkazish bosqichlari talabalarda ijodiy fikrlashning turli tarkibiy jihatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Uchinchidan, aqliy hujum, aqliy xaritalash, SCAMPER, empatiya xaritasi va prototiplash metodlaridan foydalanish talabalarning fikrlash ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va amaliy ijodkorligini qo‘llab-quvvatlaydi.

To‘rtinchidan, dizayn tafakkurini ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish uchun motivatsion, kognitiv, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zarur.

Beshinchidan, dizayn tafakkuriga asoslangan ta’lim jarayonini tashkil etish talabalarning bilimlarni mustaqil o‘zlashtirishi, amaliy muammolarga ijodiy yondashishi va innovatsion yechimlar ishlab chiqishiga xizmat qilishi mumkin.

Ijodiy fikrlash va dizayn tafakkurining nazariy asoslari xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng o‘rganilgan.

Amerikalik psixolog J. Gilford ijodkorlik masalasini tadqiq etib, divergent fikrlashning ijodiy faoliyatdagi ahamiyatiga e’tibor qaratgan. Uning 1950-yilda chop etilgan «Ijodkorlik» nomli ilmiy maqolasida ijodiy salohiyatni aniqlash va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Olimning qarashlariga ko‘ra, ijodiy fikrlashni faqat intellektual ko‘rsatkichlar bilan izohlash yetarli emas, balki shaxsning turli xil fikrlash imkoniyatlarini ham hisobga olish lozim.

E. Torrens ijodiy fikrlashni o‘rganish va baholashga oid tadqiqotlarida uning ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va fikrlarni batafsil ishlab chiqish kabi ko‘rsatkichlarini ajratib ko‘rsatgan. Olim tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy fikrlash testlari shaxsning ijodiy salohiyatini aniqlashga yo‘naltirilgan muhim diagnostik vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini baholash mezonlarini ishlab chiqishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

T. Braun dizayn tafakkurini inson ehtiyojlari, texnologik imkoniyatlar va amaliy amalga oshirish imkoniyatlarini uyg‘unlashtiruvchi innovatsion yondashuv sifatida izohlaydi. Uning «Dizayn orqali o‘zgarish» asarida dizayn tafakkurining

mahsulot, xizmat va jarayonlarni takomillashtirishdagi o‘rni yoritilgan. Mazkur qarashlar dizayn tafakkurini ta’lim jarayonida qo‘llashning metodologik asoslarini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

N. Kross dizayn tafakkurini dizaynerlarga xos bo‘lgan bilish va ijodiy faoliyat shakli sifatida tadqiq etgan. Olimning fikricha, dizayn faoliyati murakkab muammolarni anglash, turli yechimlarni ishlab chiqish va ularni amaliy faoliyat davomida takomillashtirish bilan tavsiflanadi. Bu yondashuv dizayn tafakkurining ta’lim jarayonidagi ijodiy va amaliy imkoniyatlarini ochib beradi.

R. Razzuk va V. Shyut tomonidan 2012-yilda chop etilgan «Dizayn tafakkuri nima va u nima uchun muhim?» nomli ilmiy maqolada dizayn tafakkurining ta’lim tizimidagi ahamiyati keng tahlil qilingan. Mualliflar dizayn tafakkurini tajriba o‘tkazish, model yaratish, fikr-mulohazalarni yig‘ish va qayta loyihalash imkoniyatlarini birlashtiruvchi tahliliy hamda ijodiy jarayon sifatida tavsiflaydilar. Ularning tadqiqotida dizayn tafakkurining muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari alohida ta’kidlangan.

J. Liedtka dizayn tafakkurining innovatsion faoliyatni tashkil etishdagi ahamiyatini tahlil qilib, inson ehtiyojlarini o‘rganish, jamoaviy g‘oyalar ishlab chiqish va yangi yechimlarni tajribada sinash jarayonlariga e’tibor qaratgan. Olimning yondashuvi dizayn tafakkurining hamkorlik va ijodkorlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini asoslashga yordam beradi.

M. Ranko va G. Yeger ijodkorlikning standart ta’rifini ishlab chiqishda originallik bilan bir qatorda yaratilgan g‘oya yoki mahsulotning samaradorligi va maqsadga muvofiqligini ham muhim mezon sifatida ko‘rsatganlar. Bu yondashuv ijodiy fikrlashni baholashda faqat noodatiy g‘oya yaratish emas, balki uning muayyan muammoni hal qilishga qanchalik mos kelishini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijodiy fikrlashni rivojlantirishda talabalarning mustaqil izlanishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, yangi g‘oyalar yaratishi va amaliy tajriba asosida ularni takomillashtirishi

muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, dizayn tafakkuri metodlarini oliy ta’lim jarayonida ijodiy fikrlashning ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va amaliy samaradorlik kabi tarkibiy jihatlari bilan o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash masalasi alohida metodik yondashuvni talab etadi.

Mazkur maqolada aynan shu masalaga e’tibor qaratilib, dizayn tafakkurining besh bosqichi hamda talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik komponentlar o‘rtasidagi bog‘liqlik konseptual jihatdan asoslandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gilford J.P. Ijodkorlik // Amerika psixologi. – 1950. – 5-jild, 9-son. – B. 444–454. – DOI: 10.1037/h0063487.
2. Torrens E.P. Ijodiy fikrlash testlari: me’yoriy va texnik qo‘llanma. – Leksington: Personal Press, 1974.
3. Braun T. Dizayn tafakkuri // Garvard biznes sharhi. – 2008. – 86-jild, 6-son. – B. 84–92, 141.
4. Braun T. Dizayn orqali o‘zgarish: dizayn tafakkurining tashkilotlar va innovatsiyalar rivojiga ta’siri. – Nyu-York: Harper Business, 2009.
5. Kross N. Dizayn tafakkuri: dizaynerlar qanday fikrlashi va ishlashini anglash. – Oksford: Berg, 2011.
6. Razzuk R., Shyut V. Dizayn tafakkuri nima va u nima uchun muhim? // Ta’lim tadqiqotlari sharhi. – 2012. – 82-jild, 3-son. – B. 330–348. – DOI: 10.3102/0034654312457429.
7. Liedtka J. Dizayn tafakkuri nima uchun samarali ishlaydi? // Garvard biznes sharhi. – 2018. – 96-jild, 5-son. – B. 72–79.
8. Ranko M.A., Yeger G.J. Ijodkorlikning standart ta’rifi // Ijodkorlik tadqiqotlari jurnali. – 2012. – 24-jild, 1-son. – B. 92–96. – DOI: 10.1080/10400419.2012.650092.